

УДК 378.147

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-2\(2\)-338-346](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-2(2)-338-346)

Бакка Тамара Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри методології та методики суспільних дисциплін історичного факультету, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, <https://orcid.org/0000-0002-9953-0479>

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНОЗНАВЧИХ ПРЕДМЕТІВ НУШ

Анотація. Відповідаючи на вимоги часу, запити суспільства, у контексті духовного розвитку особистості педагоги здійснюють виховання в учнів патріотизму. Це досягається активізацією емоційної сфери школяра на основі широкої поінформованості про історію, традиції, культуру рідної країни.

Патріотичні почуття молодших школярів засновуються на інтересі до найближчого соціального, природного і культурного оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села, країни, традицій та звичаїв свого народу). Тому позитивне ставлення до світу закладається на основі виховання любові та поваги до найрідніших людей (мами, тата, бабусь, дідусів, братів, сестер), усвідомлення тісного взаємозв'язку між поколіннями. Тож педагоги приділяють увагу формуванню у дітей 6-10 років дієвих емпатійних проявів щодо близьких, адже мало розуміти, що таке доброта, турбота, вдячність, взаємодопомога - необхідно проявляти ці почуття у повсякденні, цінувати членів своєї сім'ї й теплоту рідної домівки.

Гартування маленького патріота відбувається шляхом формування уявлень про назву рідного міста, найближчих вулиць, площ, столиці нашої Батьківщини, про її визначні місця. Також педагоги ознайомлюють школярів із державною символікою України (прапор, герб, гімн). Цікавою і корисною для них є інформація про людей, які прославили нашу країну (художників, композиторів, письменників, винахідників, учених, мандрівників, лікарів, спортсменів) та характерні риси українського народу взагалі (миролюбність, доброзичливість, гостинність, працелюбність, творчість, мудрість тощо).

Патріотичне виховання молодших школярів на уроках української мови здійснюється через реалізацію соціокультурної змістової лінії. Зокрема, під час вивчення розділу «Мова і мовлення» педагоги звертають увагу учнів на багатство і милозвучність української мови, захоплюються її красою, у них пробуджується любов до рідного слова, прагнення вивчати українську мову.

Ключові слова: громадські компетентності, здобувачі освіти, суспільно-знавчі предмети, програма НУШ, патріоти.

Bakka Tamara Volodymyrivna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Methodology and Methods of Social Disciplines of the Faculty of History, Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov, <https://orcid.org/0000-0002-9953-0479>

PATRIOTIC EDUCATION OF EDUCATORS IN THE PROCESS OF STUDYING SOCIAL SCIENCES SUBJECTS OF NUSH

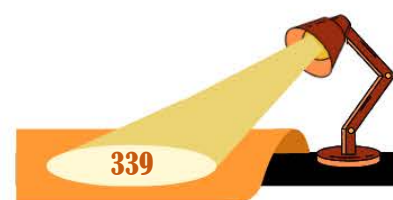
Abstract. Responding to the demands of the times and the demands of society, in the context of the spiritual development of the individual, teachers educate students in patriotism. This is achieved by activating the emotional sphere of the schoolboy on the basis of broad awareness of the history, traditions, and culture of his native country.

The patriotic feelings of younger schoolchildren are based on interest in the immediate social, natural and cultural environment (family, parental home, hometown, village, country, traditions and customs of their people). Therefore, a positive attitude towards the world is based on the education of love and respect for the closest people (mothers, fathers, grandmothers, grandfathers, brothers, sisters), awareness of the close relationship between generations. Therefore, teachers pay attention to the formation of effective empathic manifestations in children of 6-10 years old towards their loved ones, because it is not enough to understand what kindness, care, gratitude, and mutual help are - it is necessary to show these feelings in everyday life, to appreciate the members of one's family and the warmth of one's home.

The tempering of a little patriot takes place through the formation of ideas about the name of the native city, the nearest streets, squares, the capital of our Motherland, about its notable places. Teachers also familiarize schoolchildren with the state symbols of Ukraine (flag, coat of arms, anthem). Information about people who made our country famous (artists, composers, writers, inventors, scientists, travelers, doctors, athletes) and characteristic features of the Ukrainian people in general (peacefulness, benevolence, hospitality, diligence, creativity, wisdom, etc.) is interesting and useful for them.).

Patriotic education of younger schoolchildren in Ukrainian language lessons is carried out through the implementation of the socio-cultural content line. In particular, during the study of the "Language and Speech" section, teachers draw students' attention to the richness and melodiousness of the Ukrainian language, admire its beauty, awaken in them a love for their native language, a desire to learn the Ukrainian language.

Keywords: civic competences, education seekers, social studies subjects, NUS program, patriots.

Постановка проблеми. Нова українська школа (НУШ) презентувала вимоги до взаємин «учні – батьки – вчителі – школа». Пріоритетами в них є педагогіка партнерства, нові підходи до навчання учнів, формування в них ключових компетентностей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізуючи наукові праці, варто зазначити, що особистість формується не тільки завдяки цілям та бажанням, а ще й завдяки наявності перешкод, не важливо вони зовнішні чи внутрішні, що власне й виокреслює громадську позицію людини в пріоритетах громадського виховання здобувачів освіти. Первинно громадянське виховання характеризується психологічною готовністю здобувачів освіти до школи в умовах НУШ, що нині активно досліджується сучасними українськими вченими (А. Богуш, Н. Варенцова, М. Вашуленко, Н. Дзюбишина, Н. Дурова, Л. Журова, Н. Зеленко, К. Крутій, В. Лихолетенко, Н. Орланова, Н. Невська, Н. Скрипченко, Н. Старшинська, О. Прищепа, О. Хорошковська тощо) [1 – 3].

Метою статті є обґрунтування особливостей формування громадських компетентностей здобувачів освіти в процесі вивчення суспільнознавчих предметів НУШ.

Виклад основного матеріалу. Проблема виховання громадянина-патріота постала перед людством ще тоді, коли виникла перша держава. Освіта спрямовує людину на формування нових життєвих компетентностей, стратегій, посилення гнучкості та мобільності соціальної поведінки. Одним із найактуальніших завдань сучасної освіти і виховання в Україні є створення умов для формування людини-громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство є осередком для розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів.

Виховати в учня громадянську компетентність означає сформувати в нього комплекс особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, вчинків, поведінки.

Керівник Українського інституту розвитку освіти Вадим Карандій зазначає, що громадянська компетентність здобувачів освіти дуже важлива для розвитку особистості й формування її штатської позиції, котра передбачена законодавством. Він стверджує: *«Якщо ми хочемо формувати нового громадянина, ми маємо розуміти, що ця людина має мати не лише знання, навички загального характеру, а вона має чітко позиціонувати себе в суспільстві, розуміти, що це таке, вміти взаємодіяти в суспільстві й бути її активним членом. Тому зараз ця галузь дуже важлива. Ця галузь є провідною, якщо ми хочемо не лише досягнути нової якості освіти, а й нової якості суспільства»* [2].

Громадянська компетентність визначається нами як здатність, спроможність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки для розвитку демократичного суспільства.

Складові громадянської компетентності – *громадянські знання* – це знання, на основі яких формуються уявлення про форми і способи життя та реалізації потреб особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному просторі демократичної держави; громадянські вміння та досвід участь в соціально-політичному житті суспільства і практичне застосування знань; громадянські чесноти – норми, установки, якості, цінності, притаманні громадянинові демократичного суспільства [2, 3].

Формування громадянської компетентності – одне з основних завдань Нової української школи. Її ключова *мета* – виховати свідомого громадянина, патріота, професіонала, людину, світогляд і спосіб мислення якої спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні (табл. 1).

Повага до людської гідності та прав людини, громадянська свідомість, громадянська рівність та справедливість, відповідальність, упевненість у своїх силах, любов та повага до своєї Батьківщини, її історії, культурних традицій, відкритість та повага до інших думок, культур, переконань, поглядів, та громадянські цінності – це саме ті спонуки, котрі формуються згідно програми Нової української школи (НУШ).

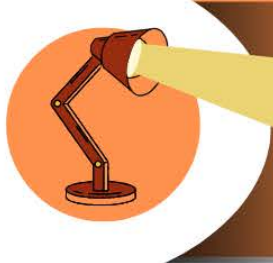
Таблиця 1

Компоненти громадянської компетентності здобувачів освіти в умовах реалізації програми НУШ

Види	Характеристика
1	2
Мотиваційний	Виявляється в інтересі до суспільного життя, вірі в певні суспільні ідеали, в державу. Найважливішою умовою формування мотиваційного компоненту є цінності та особисті переконання учителя.
Когнітивний	Полягає у громадянськознавчих знаннях на уроках історії.
Ціннісний	Формування ціннісного компонента громадянської компетентності на уроках історії відбувається шляхом впливу на емоційну сферу здобувачів освіти.
Діяльнісно-процесуальний	Реалізується через вміння формулювати думку, щодо суспільних проблем і явищ; відстоювати власну думку; вести дискусію з суспільних проблем; працювати в групі на основі співробітництва. Можливість діяти, щось робити, отримувати навички громадянської діяльності.

Основною формою організації навчальної діяльності залишається урок, який забезпечує в навчальному процесі дотримання принципу послідовності й

безперервності. Широко застосовуються і нетрадиційні уроки: урок-подорож, урок-змагання, урок-гра, практичний урок. Під час моніторингу були відвідані уроки та позакласні заходи, режимні моменти в 1-4 класах, оскільки робота по вихованню громадянської компетентності охоплює всі види діяльності учнів: навчальну, ігрову, трудову, художню, спортивну, громадську [2, 3].

Відвідані уроки та позакласні заходи свідчать, що педагоги початкової школи використовують найрізноманітніші форми роботи з метою формування громадянської компетентності здобувачів освіти: індивідуальні, мікрогрупові, групові (колективні) та класні, позакласні, позашкільні.

Класоводи проводять ранкові зустрічі «Моя країна-Україна», «Я-школяр», «Мої друзі», «Я-українець», «Моя родина», «Де я проживаю», «Хто живе в моїй родині», «Яким повинен бути захисник України», «Дитяча мужність» та багато інших, під час яких учні вчаться висловлювати свої думки таким чином, щоб їх зрозуміли інші; уважно слухати, коли говорять інші; розв'язувати власні проблеми за допомогою слів; пропонувати свої ідеї групі [1, 3].

Програмне забезпечення освітнього процесу здобувачів освіти організовано згідно пропозицій державного стандарту (табл. 2).

Таблиця 2

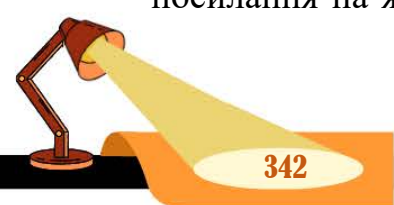
Програми НУШ у забезпеченні вивчення суспільнознавчих предметів

Клас	Типова освітня програма
1	2
1-2 класи	Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, розроблена під керівництвом О.Я. Савченко (затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22)
3-4 класи	Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, розроблена під керівництвом О.Я. Савченко (затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22)

Головний принцип роботи педагогів початкової школи – виховання добром на духовних та культурних засадах рідного народу.

Далі було проведено соціально-психологічне опитування учасників освітнього процесу щодо визначення громадських компетентностей здобувачів освіти в умовах НУШ до відповідності роздаткового програмного забезпечення.

Дослідження щодо вивчення громадських компетентностей здобувачів освіти в процесі вивчення суспільнознавчих предметів НУШ тривало з 8 до 17 вересня 2023 року. Під час моніторингу використано опитувальний метод збору інформації – онлайн-анкетування. Опитування цього типу передбачало створення за допомогою сервісу Google Forms автоматизованої анкети, посилання на яку розсилалося на електронні адреси регіональних координа-

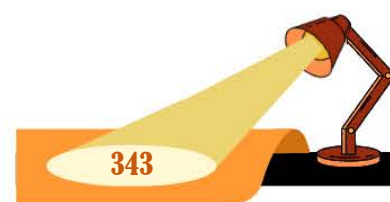

торів нашого опитування, які своєю чергою надсилали пілотним школам. Після переходу за посиланням, кожен респондент мав змогу заповнити анкету швидко та з можливістю редагувати власні відповіді. Використання такого методу опитування полегшує етап обробки й аналізу даних, адже первинна інформація автоматично акумулюється в масив, який можна завантажити для подальшої обробки. У режимі реального часу можна отримувати інформацію про перебіг опитування, контролювати залучення респондентів, а також представляти отриману кількісну інформацію візуально за допомогою наявних інструментів.

Після проведення опитування масиви даних анкет учителів були вивантажені з сервісу Google Forms. Подальша робота з масивами полягала в групуванні відповідей респондентів на відкриті питання, кодуванні відповідей респондентів й зважуванні даних. Надалі закодовані дані разом з написаним для них синтаксисом були внесені в SPSS для подальшого аналізу. Аналізу даних передувала обов'язкова перевірка (чистка) масивів, яка складалася із загального контролю якості отриманої інформації, виявлення помилок, упорядкування наявних даних за окремими змінними, групування відповідей на відкриті питання. Аналіз даних складався з побудови та опису одновимірних, двовимірних розподілів, таблиць спряженості за допомогою програми SPSS для статистичної обробки даних; аналізу одновимірних, двовимірних розподілів, таблиць спряженості та діаграм; візуального представлення кількісної інформації; написання аналітичної інформації на основі кількісного аналізу даних дослідження.

Більшість учителів (94,3%) початкових класів працюють за типовою освітньою програмою НУШ-2, повністю дотримуються запропонованого експериментального навчального плану майже дві третини (64,5%) респондентів. Майже всі вчителі (95,7%) працюють лише з чотирма модульними навчальними програмами, запропонованими в межах експерименту. Серед цих програм найбільша частка вчителів (82,0%) використовують найповніше (понад 75%) модельну навчальну програму «Я досліджую світ». Крім того, найбільше вчителів (88,6%) постійно використовують щомісячний посібник до цього інтегрованого курсу.

Модельною навчальною програмою «Інформатика» активно користуються лише половина вчителів (49,2%). За оцінкою вчителів шкіл адміністрація 71,9% закладів освіти підтримує їхні професійні ініціативи. Розуміють цілі експерименту більше половини (59,6%) опитаних і дев'ять з десяти (92,9%) – успішні в упровадженні експерименту. Найактуальнішими для вчителів є обговорення з колегами питань викладання певних тем. Вісім з десяти опитаних (82,5%) вказують, що батьків учнів найбільше цікавить успішність їхніх дітей, 62,7% – зазначають бажання батьків учнів допомагати в організації дозвілля дітей.

Отримують надбавку як учасники апробації Держстандарту початкової освіти згідно з постановою КМУ від 23.03.2011 №373 (за НУШ) тільки 14 (65,4%) осіб із 22 респонденти дослідження. У більшості (80,5%) вчителів експериментальних класів, які отримують надбавку, вона складає від 10% до 30%. Результативність експерименту, а саме упровадження нових підходів до навчання за компетентнісним принципом, – важливий компонент дослідження. За оціночними судженнями вчителів – учасників експерименту: 65,4% вчителів вважають, що не менш ніж у половини третьокласників сформоване вміння застосовувати основні навчальні стратегії щодо організації власної діяльності (планування, контроль, оцінювання тощо); 58,8% зазначили, що їхні учні виявляють самостійність у роботі; 56,6% – знаходять успішні шляхи вирішення проблем; 53,9% – керують своїми емоціями, пояснюють їх вплив на поведінку.

Спостерігаються низькі показники у сегменті «соціалізація учнів»: уміння учнів вирішувати конфлікти мирним шляхом (38,2%); доброзичливо ставитися до інших (24,1%); розрізняти здорові і шкідливі звички (7,9%).

Лише 12% (5 осіб) респондентів зазначають, що забезпечені всіма дидактичними матеріалами. Інші вчителі наголошують на необхідності своєчасного (19,7%) та в повному обсязі (17,5%) забезпечення навчального процесу навчально-методичними матеріалами.

Переважна більшість учителів (92,1%) відчують потребу в підвищенні знань із нових підходів до педагогічного оцінювання.

Рис. 1. Пріоритети використання програми НУШ та без неї в умовах формування громадянської позиції здобувачів освіти

Більшість учителів (94,3%) початкових класів працюють за типовою освітньою програмою НУШ-2 (під керівництвом Шияна Р. Б.). Поєднують елементи обох типових освітніх програм (НУШ-1 і НУШ-2) 3,5% (8 осіб) респондентів. П'ятеро вчителів (1,2%) апробують типову освітню програму НУШ-1 (під керівництвом Савченко О. Я.). Заради чистоти експерименту й отримання об'єктивної інформації про дієвість/недієвість розроблених експериментальних матеріалів, про позитивні та негативні їхні сторони (з метою усунення недоліків), учителі експериментальних класів мають повністю дотримуватися запропонованих розробниками підходів до реалізації в навчальному процесі навчальних програм і планів. Проте повністю дотримуються запропонованого експериментального навчального плану майже дві третини (64,5%) респондентів, третина – швидше дотримуються і 0,4% (1 особа) – швидше не дотримуються.

Вагома частка вчителів (82,0%) пілотних класів найбільше використовує матеріали модельної навчальної програми «Я досліджую світ», понад 75% її матеріалу вчителі задіюють в освітньому процесі (рис. 1). Найменшою популярністю серед учителів користується модельна навчальна програма «Інформатика», більше 75% якої використовує під час навчання лише половина вчителів (49,2%). Низький показник використання цієї навчальної програмою, ймовірно, може свідчити про таке: вчителі з програми не отримують практичні відповіді на всі запитання щодо організації уроків інформатики або програма не повною мірою відповідає баченню вчителями процесу викладання цього предмета.

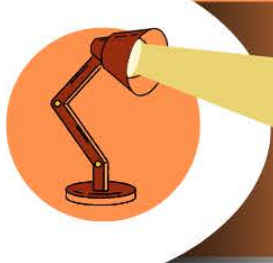
З огляду на це мають бути проведені консультації з роз'ясненням авторами модельної навчальної програми «Інформатика» свого бачення предмета, або внесені до програми відповідні зміни після консультацій з учителями-практиками, або організовані майстер-класи для навчання вчителів викладанню за цією програмою [2, 3].

Формування маленького громадянина значною мірою залежить від педагога, чия творча педагогічна діяльність стає міцним засобом формування і всебічного розвитку особистості кожного учня. Успішність молодшого школяра залежить від умілого використання педагогами школи як традиційних методів: стимулювання діяльності і поведінки, усвідомлення громадянських цінностей суспільства, так і інтерактивних методів: евристичних бесід, творчого аналізу результатів спільної діяльності, ігрових ситуацій, встановлення правил, інтерв'ю, створення ситуацій успіху тощо.

Висновки. Таким чином, учителі виявили активність при відповіді на питання щодо дидактичного і методичного забезпечення освітнього процесу, що свідчить про їхню небайдужість до результатів пілотного проекту. Лише 12% (28 осіб) респондентів зазначають, що забезпечені всіма дидактичними матеріалами. Інші пропонують великий за обсягом перелік дидактичних

матеріалів із кожного навчального предмета, який вони вважають за необхідне додати для успішного провадження освітньої діяльності і, який на їхню думку, покращить як ігрову, так і навчальну діяльність на уроках.

Сучасна освіта не може залишатися осторонь важливих суспільних процесів і перетворень. Вони, спонукають нас до розуміння цінності громадянської освіти. Відповідальність, рівність, права людини, демократія, повага до різноманіття, повага до людської гідності стають тими поняттями, які обговорюють не лише правозахисники, але й здобувачі освіти початкової школи.

Схиляємось до думки, що час долати стереотипність мислення. Освіта має давати навички, які можна застосувати за межами освітнього закладу, дітям варто надати можливість відчувати себе не лише здобувачами освіти, але й членами суспільства, його повноправними громадянами.

Попри великий перелік дидактичних матеріалів, вказаних учителями, пропонуємо детально вивчити його, оскільки формувався він, виходячи з дворічного досвіду впровадження НУШ учителями – учасниками експерименту. Важливим, на думку дослідників, є встановлений факт, що переважна більшість учителів (92,1%) відчуває потребу в підвищенні знань з нових підходів до педагогічного оцінювання.

Література:

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ. 2016. С. 18. <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczya.html> (дата звернення: 17.09.2023).
2. Програма загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи загальноосвітніх навчальних закладів». Наказ Міністерства освіти і науки від 20 березн. 2018 р. № 256.
3. «Про освіту»: Закон України від 5 вересн. 2017 р. №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 17.09.2023).

References:

1. Nova ukrainska shkola [New Ukrainian school]. (2016). Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. Kyiv. 18. <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczya.html> (data zvernennia: 17.09.2023) [in Ukrainian].
2. Prohrama zahalnoderzhavnogo monitorynhovoho doslidzhennia yakosti pochatkovoї osvity «Stan sformovanosti chytatskoi ta matematychnoi kompetentnosti vypusnykiv pochatkovoї shkoly zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv» [The program of the national monitoring study of the quality of primary education "The state of formation of reading and mathematical competences of primary school graduates of general educational institutions"]. Nakaz Ministerstva osvity i nauky vid 20 bereznia 2018 r. № 256 [in Ukrainian].
3. «Pro osvitu»: Zakon Ukrainy ["On Education": Law of Ukraine] vid 5 veresn. 2017 r. №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia: 17.09.2023) [in Ukrainian].

